

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน : ศึกษากรณีงานปฐมนิเทศงาน” เป็นการศึกษาด้านหน้าที่ของงานปฐมนิเทศที่มีต่อปัจเจกบุคคล ชุมชน และสังคม ในมิติของความต่อเนื่องและความเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ เปรียบเทียบบทบาทหน้าที่ของงานปฐมนิเทศในอดีตกับปัจจุบัน ซึ่งจำแนกออกเป็น 4 ประเภทคือ หน้าที่ที่หายไป หน้าที่ที่สืบเนื่อง หน้าที่ที่คลี่คลาย และหน้าที่ที่เพิ่มใหม่ โดยอาศัยแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน
2. ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism)
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน

สังคมและวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งที่ดำรงอยู่ล้อมรอบตัวมนุษย์ เป็นสองสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้และมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างลึกซึ้ง สิ่งที่แยกสังคมหนึ่งว่าแตกต่างจากอีกสังคมหนึ่งก็คือ วัฒนธรรม ในขณะเดียวกันวัฒนธรรมก็เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการทางสังคมและจิตใจของมนุษย์

แม้ว่าวัฒนธรรมจะมีความสำคัญกับมนุษย์ แต่สิ่งที่ควบคู่มาด้วยกันอีกประการหนึ่งก็คือการสื่อสาร เราอาจกล่าวได้ว่าที่ใดมีวัฒนธรรมที่นั่นย่อมมีการสื่อสาร เนื่องจากสังคมต่างๆ นั้นอาศัยการสื่อสารในการถ่ายทอดวัฒนธรรมทั้งในแนวตั้ง ซึ่งได้แก่การถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งในสังคมเดียวกัน และในแนวนอนคือการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง จนเป็นที่ยอมรับกันว่าการสื่อสารและวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

สื่อพื้นบ้านมีรูปแบบที่หลากหลายกระจายอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ เป็นของตนเอง หรืออาจหยิบยืมมาใช้ในท้องถิ่นของตน เนื่องจากเห็นว่ามีความประโยชน์ต่อชุมชนและบุคคลต่อการดำเนินชีวิตในสังคมนั้นๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสื่อพื้นบ้านเหล่านั้นมีบทบาทและความสำคัญในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ประเทศไทยมีวัฒนธรรมย่อยที่หลากหลายในแต่ละท้องถิ่น มีทั้งที่สอดคล้องกันและแตกต่างกันบ้างในบางพื้นที่ หรือแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงก็มี โดยที่วัฒนธรรมย่อยเหล่านั้น

มักจะมี "สื่อพื้นบ้าน" รวมอยู่ด้วย และถือเป็นโครงสร้างพื้นฐานของการสื่อสารในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งได้มีการสืบทอดมาแต่โบราณโดยรวมอยู่ในรูปแบบของคำพูด ความเชื่อ วิถีชีวิตที่แสดงออกถึง ประสพการณ์และข้อมูลต่างๆ ผ่านสื่อพื้นบ้านในรูปแบบของสื่อประเพณี สื่อพิธีกรรม สื่อการละเล่น เป็นต้น สื่อต่างๆ เหล่านี้ใช้เป็นช่องทางการสื่อสารในท้องถิ่นของสังคมไทยมาช้านานก่อนที่จะมี สื่อสมัยใหม่เกิดขึ้น โดยมีแหล่งที่ชาวบ้านจะสามารถมาร่วมได้อย่างเต็มที่ตามแต่โอกาสและ สถานที่ที่จัดให้มีสื่อพื้นบ้านเหล่านี้ขึ้น เช่น วัด ตลาด งานเทศกาล งานบุญต่างๆ เป็นต้น

จากความคิดข้างต้นแสดงให้เห็นว่ามีการนำสื่อพื้นบ้านมาใช้ให้เกิดประโยชน์ตั้งแต่ สมัยโบราณ และปัจจุบันสื่อพื้นบ้านก็ยังมามีบทบาทในการสร้างประโยชน์ให้กับสังคม การเมือง และ เศรษฐกิจ ดังจะพบได้จากการนำสื่อพื้นบ้านมาใช้ในการสร้างสำนึกชาตินิยม หรือเป็นจุดสนใจ ในการเชิญชวนให้ชาวต่างชาติมาท่องเที่ยว

สื่อพื้นบ้านหรือสื่อประเพณีจึงมีความเป็นมาและวิวัฒนาการควบคู่มากับสังคมไทย มาช้านาน และเป็นที่ยอมรับในระดับท้องถิ่น ซึ่งถ้าได้รับความนิยมนกว้างขึ้นในระดับภูมิภาค ก็เรียก เป็นสื่อพื้นเมือง และหากได้รับความนิยมนขยายถึงระดับประเทศก็เรียกว่าเป็นสื่อประจำชาติ และเมื่อใดที่ได้รับความนิยมนขยายออกไปจนเป็นที่ยอมรับในระดับสากลก็เรียกว่าเป็นสื่อสากล ดังที่สมควร กวียะ (2547) ได้เสนอไว้เกี่ยวกับพัฒนาการของสื่อพื้นบ้านเป็นแผนภูมิ ดังนี้

แผนภาพที่ 2
แผนภูมิแสดงพัฒนาการของสื่อพื้นบ้าน

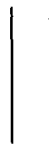
สื่อสากล (Universal Media)

สื่อประจำชาติ (National Media)

สื่อพื้นเมือง (Local Media)

สื่อพื้นบ้าน (Folk Media)

ที่มา : เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ มิติใหม่ของสื่อพื้นบ้าน : บทบาทของศิลปินพื้นบ้าน ในฐานะนักสื่อสารเพื่อการพัฒนาและถ่ายทอดวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2547

สำหรับความหมายของสื่อพื้นบ้านไทยนั้น มีผู้กล่าวถึงคล้ายคลึงกันและแสดงให้เห็นว่ามีความหมายใกล้เคียงกันคือ แบบแผนรวมทั้งหมดของวัฒนธรรมไทยที่แสดงออกหลายรูปแบบตลอดจนมีระดับของการสื่อสารที่รวมตั้งแต่การสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่ม ตลอดจนการสื่อสารมวลชนที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นนั้นๆ

สมควร กวียะ (2547, น. 41) กล่าวถึงสื่อพื้นบ้านไทยว่าหมายถึงวัฒนธรรมไทยทั้งหมดที่คนไทยและสังคมไทยได้สร้างสรรค์ขึ้น และสั่งสมมาตั้งแต่อดีตจนกลายเป็นเครื่องมือที่ใช้ส่งรับและเก็บข่าวสารที่เป็นสัญลักษณ์ และเอกลักษณ์ของระบบสังคมไทย ปราภฏให้เห็นในรูปของคำพูด ข้อเขียน บทเพลง ดนตรี การละเล่น หัตถกรรม สถาปัตยกรรม พิธีกรรม ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม หรือแม้กระทั่งวิถีชีวิต

สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (ศรีปาน รัตติกาลชลากร, 2538, น. 10) ได้ให้ความหมายของสื่อพื้นบ้านว่าเป็นรูปแบบของการสื่อสารระหว่างบุคคลกับบุคคล หรือบุคคลกับกลุ่ม หรือกลุ่มคนกับกลุ่มคน ที่ได้รับประเพณีปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเกิดความเคยชินเป็นประเพณี และครอบคลุมถึงประเพณี ภาษา ท่าทาง การแต่งกาย เครื่องใช้ ฯลฯ ที่ประชาชนในสังคมหนึ่งกำหนดความหมายที่แน่นอนเอาไว้ให้เป็นที่เข้าใจตรงกัน ดังนั้น สื่อพื้นบ้านจึงมีอีกชื่อหนึ่งว่า “สื่อประเพณี” อันครอบคลุมถึงการแสดงต่างๆ เช่น เพลง ระบาย การละเล่น และกีฬา ที่เปิดโอกาสให้มีการสนทนา วิสาสะ ตลอดจนประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ที่เป็นปัจจัยให้เกิดการสื่อสาร

เมื่อนำความหมายและลักษณะเฉพาะของสื่อพื้นบ้านมากล่าวโดยสรุปแล้ว สื่อพื้นบ้านจึงได้แก่ บุคคล คณะบุคคล ตลอดจนเครื่องมืออุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการแสดง และสิ่งซึ่งแสดงออกทางวัฒนธรรมของชาติที่มีการสืบทอดมาแต่โบราณ โดยที่สื่อพื้นบ้านจะมีรูปแบบแตกต่างกันไปในแต่ละประเภท ก่อให้เกิดการสื่อสารและถ่ายทอดข่าวสารภายใต้ระบบวัฒนธรรมนั้นๆ

สมควร กวียะ (2547, น. 42-43) ได้แบ่งประเภทของสื่อพื้นบ้านไทยไว้ 5 ประเภทตามลักษณะช่องทางการสื่อสาร (Channel) ดังนี้

1. ช่องทางการสื่อสารแบบโสต ได้แก่
 - 1.1 เพลงและดนตรี เช่น เพลงกล่อม เพลงไทย (เดิม) เพลงแคน
 - 1.2 การบอกเล่า เช่น คำพังเพย นิทาน เรื่องตลกพื้นบ้าน
2. ช่องทางการสื่อสารแบบทัศน์ ได้แก่
 - 2.1 การอ่าน เช่น วรรณคดีไทยต่างๆ
 - 2.2 จิตกรรมและปฏิมากรรม เช่น ลายไทย พระพุทธรูป ภาพเขียนฝาผนัง
 - 2.3 สถาปัตยกรรม เช่น เรือนไทย โบสถ์ โรงหนังตะลุง
 - 2.4 อุปกรณ์การแสดง เช่น ฉากลิเก เครื่องแต่งตัวรำไทย
 - 2.5 ของเล่นของใช้ เช่น เขียนหมาก ภาชนะใบตอง กระบวยตักน้ำ
 - 2.6 ภาษาท่าทาง เช่น การไปลามาไหว้ การยิ้มแย้มโอภาปราศรัย
3. ช่องทางการสื่อสารแบบโสตทัศน์ ได้แก่
 - 3.1 การเชิดหุ่น เช่น หุ่นกระบอก หนังตะลุง
 - 3.2 การฟ้อนรำ เช่น รำฉุยฉาย
 - 3.3 ละครและฟ้อนรำ เช่น โขน ลิเก โนรา
 - 3.4 การละเล่น เช่น เพลงเรือ ลำตัด
 - 3.5 พิธีการและวิถีชีวิต เช่น พิธีบวช ลอยกระทง การสวดมนต์

4. ช่องทางการสื่อสารแบบบรอส หรือกลืน ได้แก่

4.1 อาหารไทย

4.2 ดอกไม้ไทย

5. ช่องทางการสื่อสารแบบทักษะ (Knowing by doing) ได้แก่ การกระทำหรือการมีส่วนร่วมในกิจกรรม หรือการผลิตประเพณีต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น เช่น การร่วมร้องรำทำเพลง การเขียนภาพลายไทย เป็นต้น

จากลักษณะของสื่อพื้นบ้านที่ได้จัดแบ่งตามช่องทางการสื่อสารข้างต้นจะเห็นว่าสื่อพื้นบ้านไทยนั้นมีหลากหลายทั้งที่อาศัยการรับรู้ผ่านการฟัง ผ่านการดู ผ่านการฟังและดูพร้อมกัน ผ่านการลิ้มรสและดมกลิ่น และผ่านการฝึกฝนการลงมือปฏิบัติและเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ

งานปูนปั้นจัดเป็นช่องทางการสื่อสารแบบทัศนศิลป์ กล่าวคือ มีลักษณะเป็นสื่อวัตถุที่สามารถมองเห็นความงามได้ด้วยตา ผู้เสพงานปูนปั้นต้องอาศัยการมองเห็น จึงจะสามารถรับรู้ ตีความ และเกิดความเข้าใจร่วมกันได้ นอกจากนี้ ปูนปั้นยังสามารถสื่อสารผ่านการสัมผัสทางร่างกายได้อีกด้วยโดยผ่านขั้นตอนการตำปูนซึ่งเป็นขั้นตอนเริ่มแรกของการปั้นปูน ขั้นตอนนี้เป็นบทเรียนที่สอนให้ผู้ปั้นรู้จักสัดส่วนและวิธีการผสมปูน โดยผู้ดำจะต้องหัดตำปูนจนทราบว่าปูนขนาดไหนได้ที่และเหมาะสำหรับปั้น ถือเป็นขั้นตอนที่สอดประสานร่างกายเข้ากับงานที่ทำ อันก่อให้เกิดการหลอมรวมอารมณ์ความรู้สึกเข้าเป็นหนึ่งเดียวกับงานจนสามารถรังสรรค์ผลงานออกมาเป็นรูปร่างต่างๆ ได้ตามลักษณะเนื้อปูน

ปูนปั้นเป็นสื่อพื้นบ้านผ่านช่องทางการสื่อสารแบบทัศนศิลป์อย่างหนึ่งที่มีความเป็นมาและมีวิวัฒนาการควบคู่มากับสังคมไทยมาช้านาน และเป็นที่ยอมรับในระดับท้องถิ่น ผลงานปูนปั้นจะสะท้อนลักษณะท้องถิ่น สร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่น (Collective identity) มีลักษณะเฉพาะตัวเป็นเสมือนระบบสัญลักษณ์ร่วมของสังคม ซึ่งการศึกษางานปูนปั้นในแง่มุมด้านการสื่อสารจะช่วยให้มองเห็น “คน” ในแง่มุมของจิตวิญญาณ ความคิด โลกทัศน์ ที่ซ่อนอยู่อย่างแยบยลในงานปูนปั้นได้ เนื่องจากงานปูนปั้นเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งในสังคมที่มีการผลิตซ้ำสืบทอดอยู่เสมอ การผลิตซ้ำ (Reproduction) นี้เป็นหลักประกันความต่อเนื่องยืนยาว และแสดงถึงการดำรงอยู่ได้เนื่องจากการมีบทบาทหน้าที่ของสื่อประเภทนี้นั่นเอง การศึกษาถึงบทบาทหน้าที่ของงานปูนปั้นจะช่วยให้ทราบถึงบทบาทและความสำคัญ ตลอดจนความสืบเนื่องในการทำหน้าที่ของสื่อปูนปั้นตามกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป

ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism)

แนวคิดสำนักหน้าที่นิยม (Functionalism) เน้นว่าส่วนประกอบย่อยทุกส่วนจะต้องทำหน้าที่ของตัวเองให้ดีที่สุด เพื่อความมีเสถียรภาพของสังคม (Stability) การสื่อสารในฐานะที่เป็นกระบวนการหนึ่งในสังคมจึงมักเข้ามาเกี่ยวข้องกับมนุษย์ที่รวมอยู่กันเป็นสังคม เป็นตัวเชื่อมเพื่อทำให้เกิดการรวมตัวกันของทุกส่วนในสังคม เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคม และพยายามตอบสนองความต้องการของสมาชิกในสังคม ทั้งที่เป็นรายบุคคล และที่เป็นกลุ่มก้อนอย่างสม่ำเสมอ

คณะกรรมการแม่ค็อบไรต์ (จิตตนา หนูณะ, 2533, น. 21) ได้เล็งเห็นบทบาทหน้าที่ของการสื่อสาร และทำการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของการสื่อสารไว้ 8 ประการ ดังนี้

1. การให้ข่าวสาร (Information) หมายถึง การเก็บ รวบรวม การประมวลผล และเผยแพร่ข้อมูล ข้อเท็จจริง และข้อคิดเห็น เพื่อให้เกิดความเข้าใจและมีปฏิกิริยาอย่างถูกต้อง ตามสถานะบุคคล สภาพแวดล้อมสังคม และนำไปสู่การตัดสินใจที่ถูกต้อง
2. สังคมประกิตหรือสังคมกรณ์ (Socialisation) ได้แก่ การได้มาซึ่งความรู้ความเข้าใจที่จะทำให้บุคคลดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพในฐานสมาชิกของสังคม ช่วยให้เกิดสำนึกในการอยู่ร่วมสังคมกับผู้อื่น ซึ่งจะนำไปสู่การร่วมมือร่วมใจกัน เพื่อประโยชน์ส่วนรวม
3. การกระตุ้นเร้า (Motivation) หมายถึง การส่งเสริม สนับสนุนให้ไปสู่เป้าหมายระยะสั้นและระยะยาวของสังคม และกระตุ้นให้คนเกิดความพยายามและตัดสินใจเลือกแนวทางและพฤติกรรมที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้แล้ว
4. การถกเถียงอภิปราย (Debate and Discussion) คือ การแลกเปลี่ยนข้อเท็จจริง และข้อคิดเห็นระหว่างฝ่ายต่างๆ เพื่อก่อให้เกิดความตกลงยินยอมที่มีผลดีต่อส่วนรวม รวมทั้งการแสวงหาพยานหลักฐานมากระตุ้นให้สาธารณชนสนใจและให้ความร่วมมือในกิจกรรมของส่วนรวมไม่ว่าในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ หรือระดับนานาชาติ
5. การให้การศึกษา (Education) คือ การสื่อสารที่เข้ามาช่วยถ่ายทอดวิชาความรู้ทำให้เกิดการพัฒนาสติปัญญา ทักษะ และสมรรถภาพของบุคคล
6. การส่งเสริมวัฒนธรรม (Cultural Promotion) หมายถึง การเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม เพื่อการธำรงรักษา และพัฒนาวัฒนธรรม โดยการส่งเสริมสติปัญญา และจินตนาการของปัจเจกชน รวมทั้งกระตุ้นความต้องการ และความคิดสร้างสรรค์ในสุนทรียภาพ

7. การให้ความบันเทิง (Entertainment) คือ การถ่ายทอดแพร่กระจายผลงานทาง การละคร ฟ้อนรำ วรรณกรรม ดนตรี การละเล่น และศิลปะต่างๆ โดยอาศัยเครื่องหมาย สัญลักษณ์ เสียง และภาพ ทั้งนี้เพื่อความสนุกสนาน รื่นเริง และการพักผ่อนหย่อนใจ

8. การบูรณาการ (Integration) คือ การให้บุคคล กลุ่มและประชากรได้รับรู้ข่าวสาร ที่มีความหลากหลาย ซึ่งจำเป็นต่อการเพิ่มพูนความรู้ และความเข้าใจซึ่งกันและกันในแง่ การดำรงชีวิต ทักษะ และความใฝ่ฝันของผู้อื่นในสังคมด้วย

ย้อนกลับไปในช่วงทศวรรษ 1940-1950 แนวความคิดเรื่องโครงสร้างหน้าที่ได้กลายเป็นรูปแบบหลักของทฤษฎีเกี่ยวกับสังคมที่ศึกษากันในสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีความสอดคล้องกับ แนวคิดทางสังคมวิทยาของ Emile Durkheim (1858-1947) และ Talcott Parsons (1902-1979) และขณะเดียวกันแนวความคิดเรื่องโครงสร้างหน้าที่ก็ได้เป็นรากฐานทางความคิดให้กับงานศึกษา ด้านการสื่อสารและการสื่อสารมวลชนเป็นจำนวนมากในเวลาต่อมาด้วย

การนำทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่มาใช้ในการศึกษาสื่อมวลชนนั้นจัดว่าเป็นแนวทางการ ศึกษามิติทางสังคมวิทยาของสื่อมวลชน (Sociological Perspective of Mass Communication) โดยการพิจารณาว่าการสื่อสารเป็นกิจกรรมทางสังคมอย่างหนึ่ง และมีบทบาทหน้าที่ต่อทั้งปัจเจก บุคคล กลุ่มคน และสังคม

เนื่องจากสื่อมวลชนเป็นช่องทางการสื่อสารที่สำคัญในการเชื่อมโยงระหว่าง ผู้ส่งสาร (สถาบันต่างๆ เช่น รัฐบาล หรือสถาบันขนาดใหญ่) กับผู้รับสาร (ประชาชน) จำนวนมาก สื่อมวลชนจึงเป็นสถาบันที่มีบทบาทและอิทธิพลสูงมากในสังคมปัจจุบัน จนกลายเป็นสิ่งสำคัญที่ อยู่ควบคู่กับสังคม ซึ่งมีบทบาทต่างๆ มากมาย

Harold D. Lasswell (ธีรเดช ชื่นประภาณุสรณ์, 2538, น. 22) ผู้วางระบบเรื่องหน้าที่ ของกระบวนการสื่อสารกล่าวไว้ว่า สังคมแต่ละสังคมต่างก็มีความต้องการและมีค่านิยมที่แตกต่างกันไป เช่น ในสังคมอุตสาหกรรมมีค่านิยมหลักๆ ได้แก่ ความมั่งคั่ง อำนาจ ฯลฯ ค่านิยมเหล่านี้ ต้องทำงานโดยผ่านสถาบันต่างๆ ที่โยงใยเกาะเกี่ยวกันเป็นตาข่าย Lasswell ได้กล่าวถึงบทบาท หน้าที่ของการสื่อสารว่ามีหน้าที่สำคัญอยู่ 3 ประการ คือ

1. หน้าที่ระแวดระวังสอดส่อง แจ้งข้อเท็จจริงให้กับสังคม (Surveillance of the Environment)

โดยการรายงานข่าว การนำเสนอสิ่งที่เกิดขึ้นให้ประชาชนในสังคมทราบ ตลอดจน รายงานถึงอันตรายที่อาจมีผลกระทบต่อระดับสังคม ได้แก่ การเฝ้าดูสอดส่องเหตุการณ์ต่างๆ รวมถึงภัยอันตรายที่อาจมีผลกระทบต่อสมาชิกของสังคม การนำเสนอข่าวจะต้องเป็นข้อเท็จจริง ที่ได้จากเหตุการณ์หรือแหล่งข่าว ไม่ใช่การตีความ และใช้ทัศนคติส่วนตัวของผู้รายงานเข้าไปร่วม

2. หน้าที่การวิพากษ์วิจารณ์สังคม การประสานสัมพันธ์ส่วนต่างๆ ของสังคมให้อยู่รวมกัน (Correlation of the parts)

การวิพากษ์วิจารณ์นั้นเป็นผลจากการให้คุณค่าของข่าวที่เกิดขึ้นในสังคม จึงอาจกล่าวได้ว่าการวิจารณ์ไม่ใช่ข้อเท็จจริง แต่เป็นเพียงการวินิจฉัยตีความ (Interpretation) จากบรรดาเนื้อหาข่าวต่างๆ ที่เกิดขึ้น การวิพากษ์วิจารณ์จึงเป็นการเชื่อมโยงปรากฏการณ์ของข่าวสารนั้นๆ กับทัศนคติของผู้เขียน (ผู้ส่งสาร) เพื่อสนองต่อสภาพแวดล้อมหรือบรรยากาศของสังคม ในขณะนั้น งานของสื่อมวลชนในลักษณะนี้จึงเป็นการนำเสนอเพื่อโน้มน้าวใจให้ผู้รับสารคล้อยตามสื่อมวลชน ทั้งนี้เพื่อหวังให้เกิดความสอดคล้องทางความคิดและเอกภาพของสังคม ในการนำไปสู่สิ่งที่ดีกว่า

3. หน้าที่ถ่ายทอดมรดกทางสังคม (Transmission of Social Inheritance)

คือ การสะท้อนถึงวัฒนธรรมของสังคมและประสบการณ์ของผู้ส่งสาร นอกจากการที่สื่อมวลชนมีหน้าที่รายงานปรากฏการณ์และการแปลวินิจฉัยแล้วยังให้ความรู้ทั้งทางตรง (การให้การศึกษา) และทางอ้อม (การเรียนรู้ต่างๆ) ด้วยความรู้ดังกล่าว คือ องค์ความรู้ (Body of Knowledge) ทางด้านวิชาการ ค่านิยม บรรทัดฐานทางสังคม เป็นต้น การนำเสนอสาระความรู้จึงเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้แก่สังคม รวมทั้งเป็นความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ไปยังบุคคลรุ่นหลังด้วย

นอกจากนี้ Charles R. Wright ยังได้เสนอบทบาทเพิ่มเติมอีกประการหนึ่ง คือ

4. หน้าที่สร้างความบันเทิง (Entertainment)

แม้ว่าการนำเสนอหน้าที่ด้านความบันเทิงของสื่อมวลชนจะไม่ค่อยได้รับความสนใจจากนักวิชาการเท่าไรนัก แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าสื่อมวลชนทุกแขนงมักนำเสนอความบันเทิงมากกว่าอย่างอื่น สื่อพื้นบ้านในฐานะสื่อมวลชนจึงกลายมาเป็นสื่อกลางการสื่อสารของมนุษย์ในสังคม โดยมุ่งเน้นความบันเทิงเป็นสำคัญ แต่ความบันเทิงของสื่อพื้นบ้านก็ไม่ได้ไร้ซึ่งคุณค่าและคุณประโยชน์แต่อย่างใด หากแต่ในความบันเทิงมักจะมีข้อมูลข่าวสารในสังคมแทรกอยู่ตลอดเวลา กิจกรรมบันเทิงของสื่อพื้นบ้านในฐานะสื่อมวลชนจึงเป็นกิจกรรมหลักที่แสดงถึงบทบาทหน้าที่ของสื่อในการจรรโลงสังคม

Denis McQuail ได้วิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน โดยยกเอาทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structural Functional Theory) ทางสังคมวิทยาของ Merton ขึ้นมาอ้างอิง ทฤษฎีนี้มองว่าสังคมคือระบบหนึ่งที่ประกอบด้วยระบบย่อยที่ยึดโยงกันอยู่ และช่วยกันทำงานคนละอย่าง ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความจำเป็นต่อส่วนรวม สื่อมวลชนคือหน่วยทำงานหรือระบบย่อยหนึ่งที่มี

บทบาทหน้าที่ที่จะตอบสนองความจำเป็นทางสังคมในด้านความต่อเนื่อง การรักษาระเบียบ กฎเกณฑ์ การกระตุ้นเตือน การแนะแนวทาง และการปรับตัว

McQuail ได้วิเคราะห์บทบาททางสังคมของสื่อมวลชน และได้สรุปแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับภาระหน้าที่อันพึงประสงค์ของสื่อมวลชนไว้ด้วยกัน 5 ประการ คือ

1. การให้ข่าวสาร (Information)

- การให้ข่าวสารเกี่ยวกับเหตุการณ์และสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม
- ให้ทราบถึงสัมพันธภาพแห่งอำนาจ
- ช่วยส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรม การปรับตัว และความก้าวหน้า

2. การประสานสัมพันธ์ (Correlation)

- อธิบาย แปลความ และวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับความหมายของเหตุการณ์

และข่าวสาร

- ให้ความสนับสนุนแก่อำนาจ หน้าที่ และปทัสสถานที่ยอมรับกันแล้ว
- ทำให้เกิดสังคมกรรม (Socializing)
- ประสานกิจกรรมต่างๆ ของสังคมเข้าด้วยกัน
- ทำให้เกิดความยินยอมพร้อมใจกัน (Consensus)
- จัดระเบียบก่อนหลัง และบอกให้รู้ว่าสถานภาพทางสังคมอะไรสำคัญกว่าใคร

3. ความต่อเนื่อง (Continuity)

- แสดงออกซึ่งวัฒนธรรมหลัก และยอมรับวัฒนธรรม รวมทั้งพัฒนาการของ

วัฒนธรรมใหม่

- ก่อให้เกิดและธำรงไว้ซึ่งค่านิยมพื้นฐานของคนทั่วไป

4. ความบันเทิง (Entertainment)

- ให้ความสนุกสนาน เพลิดเพลิน และวิธีการพักผ่อนหย่อนใจ
- ลดความตึงเครียดทางสังคม

5. การระดมสรรพกำลัง (Mobilisation)

- การรณรงค์ด้านการเมือง สังคม พัฒนาการทางเศรษฐกิจ การทำงาน และ

บางครั้งเกี่ยวกับศาสนาเพื่อวัตถุประสงค์ของส่วนรวม

อย่างไรก็ตาม ตามที่ McQuail ได้เสนอความเห็นว่าเป็นการยากที่จะบอกว่า สื่อมวลชนกำลังทำหรือจะทำอะไรให้เกิดผลแก่สังคม กระบวนการสื่อสารมีหลายมิติหลายปัจจัย และต้องใช้เวลาจึงจะพิสูจน์ได้ว่าการสื่อสารอะไรทำให้เกิดอะไรขึ้นในสังคม บทบาทหน้าที่อาจเป็นอดีตกาล ปัจจุบันกาล หรืออนาคตได้ แต่บทบาทหน้าที่ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริงอย่างนั้น

(Actual and Concrete Results as Such) แต่เป็นเพียงความประสงค์หรือเจตจำนง (Purpose) ที่ฝ่ายต่างๆ อยากให้เกิดขึ้น ซึ่งแน่นอนว่าส่วนหนึ่งอาจเกิดขึ้นแล้ว แต่อีกหลายๆ ส่วนยังไม่เกิดขึ้น

จะเห็นได้ว่าในการมองบทบาทหน้าที่ของสื่อ เรามักเห็นบทบาทหน้าที่ของสื่อในภาพรวม เนื่องจากการเป็นการมองบทบาทหน้าที่ของสื่อจากกรอบเรื่องบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนเป็นหลัก แม้ว่าทั้งสื่อมวลชนและสื่อพื้นบ้านจะเป็น “สื่อ” เหมือนกัน แต่เนื่องจากสื่อทั้ง 2 ประเภทมีคุณลักษณะที่แตกต่างกันในประเด็นสำคัญหลายเรื่อง เช่น สื่อพื้นบ้านจะมีลักษณะที่แตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น จึงทำให้หน้าที่ของสื่อพื้นบ้านแตกต่าง มีรูปแบบหลากหลาย และสามารถตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนตามวาระได้ ในขณะที่การทำงานของสื่อมวลชนนั้นต้องเป็นไปตามมาตรฐานและนโยบายที่กำหนดไว้ สารที่สื่อออกมาจึงไม่มีความหลากหลายเท่า ดังนั้นการนำกรอบบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนมาวางซ้อนกับสื่อพื้นบ้านจึงไม่สามารถทำได้คำตอบที่ลงตัวชัดเจน กล่าวคือ เราสามารถนำกรอบบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนมาใช้กับสื่อพื้นบ้านได้เพียงบางอย่างเท่านั้น อาทิ บทบาทหน้าที่ในการให้ข้อมูลข่าวสาร หรือความบันเทิง เป็นต้น

ในขณะที่สื่อมวลชนมีบทบาทหน้าที่อันจำกัดด้วยข้อจำกัดของตัวเอง แต่สื่อพื้นบ้านสามารถขยายหน้าที่ได้มากกว่านั้น ดังตัวอย่างที่นักวิชาการเยอรมันสำนักแฟรงเฟิร์ตได้วิเคราะห์ไว้ดังนี้ คือ

1. ให้ข่าวสาร
2. ให้การศึกษา
3. อบรมจริยธรรม
4. ให้ความบันเทิง
5. ปลดปล่อยแรงผลักดันทางเพศ
6. พัฒนากฎมีปัญญา
7. ส่งเสริมความสามัคคี
8. รักษาพยาบาลกาย/ใจ
9. วิพากษ์วิจารณ์
10. แสดงเอกลักษณ์/ตัวตน

กาญจนา แก้วเทพ (2548, น. 13) ได้วิเคราะห์การทำหน้าที่ดังกล่าวของสื่อพื้นบ้านว่ามีได้หลายระดับหลายชั้น เริ่มตั้งแต่

- การทำหน้าที่ระดับตัวบุคคล เช่น การเล่นปริศนาคำทายที่เรียกว่า “โจ๊ก” ของชาวบ้านแถบ จ.ชลบุรีนั้น จะพัฒนาภูมิปัญญาของผู้เล่นแต่ละคนเป็นให้เฉียบคม
- การทำหน้าที่ระดับกลุ่มก้อน/เครือข่าย/มิตรสหาย จะเห็นได้ชัดเจนในสื่อพื้นบ้านแบบการบูชาผีป่วนของทางภาคเหนือที่ช่วยกระชับความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายส่งเสริมการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่ญาติพี่น้อง
- การทำหน้าที่ระดับชุมชน/หมู่บ้าน เช่น ประเพณีรำผีฟ้า หรือลงช่วงรำไห้ของทางภาคอีสานก็จะทำหน้าที่ให้การรักษาพยาบาลทั้งกายและใจของคนทั้งชุมชน เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนนั้นมีเพียงไม่กี่ข้อเมื่อเทียบกับบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านซึ่งมีหน้าที่หลากหลายกว่า และมีการทำหน้าที่ได้หลายระดับทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระดับเครือข่าย หรือระดับชุมชน และในการทำหน้าที่ต่างๆ ของสื่อพื้นบ้านนั้น เราสามารถประเมินภาพรวมบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านตามกาลเวลาจากอดีตถึงปัจจุบันได้ ดังงานวิจัยของเธียรชัย อิศรเดช และคณะ (2546) ที่ศึกษาเรื่อง “โนราตายาย นาฏกรรมแห่งจิตวิญญาณที่ยังไม่ตายไปจากคนได้” โดยศึกษาบทบาทหน้าที่ของสื่อโนราที่มีต่อบุคคลต่างๆ คือบทบาทหน้าที่ต่อปัจเจกบุคคล ระดับกลุ่ม ระดับชุมชน และบทบาทหน้าที่ในระดับนิเวศน์ ซึ่งบทบาทหน้าที่ดังกล่าวนี้มีทั้งที่เป็นหน้าที่ที่สืบเนื่อง หน้าที่ที่หายไป หน้าที่ที่คลี่คลาย และหน้าที่ที่เพิ่มใหม่ เนื่องจากโนราเป็นสื่อที่อยู่ท่ามกลางบริบททางสังคมซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นหน้าที่ของโนราจึงมีการเคลื่อนตัวไปตามบริบททางสังคมที่รองรับด้วย

งานปูนปั้นเป็นสื่อพื้นบ้านที่ประกอบด้วยการสื่อสารในลักษณะต่างๆ ทั้งการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) โดยเป็นการสื่อสารระหว่างช่างผู้สร้างสรรค์ ลวดลายกับผู้ชมลวดลาย และเป็นการสื่อสารภายในบุคคล (Intrapersonal Communication) กล่าวคือ ลวดลายที่ปรากฏออกมาเป็นความเคลื่อนไหวภายในจิตใจของช่างที่ถ่ายทอดออกมาสู่ภายนอก

การสื่อสารระหว่างบุคคลมีบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับการส่งสารและเกี่ยวกับการรับสาร โดยผู้ส่งสารมีการแสดงออกให้อีกฝ่ายหนึ่งได้รับรู้ มีการให้และรับข่าวสาร ความบันเทิง ซึ่งอาจมีผลต่อระดับปัจเจกบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับสังคม

ส่วนการสื่อสารภายในตัวบุคคลนั้นสามารถวิเคราะห์ได้ว่ามีบทบาทหน้าที่อยู่ 7 ประการด้วยกันคือ

1. การเรียนรู้ (ข่าวสาร) ทำให้เกิดการเรียนรู้จากแหล่งข่าวสารต่างๆ รอบตัว
2. การเก็บ (ข่าวสาร) การเรียนรู้จากแหล่งข่าวสารต่างๆ รอบตัวทำให้มีการเก็บข้อมูลไว้ในสมองทั้งในลักษณะที่เป็นคำ (เช่น คำพูด ข้อเขียน) และไม่เป็นคำ (เช่น รูปภาพ สัญลักษณ์ น้ำเสียง)
3. การประเมิน (ข่าวสาร) การสื่อสารภายในตัวทำให้เรามีการประเมินอยู่ตลอดเวลาว่าอะไรดีไม่ดี โดยอาศัยข้อมูลที่เก็บไว้
4. การปรับตัว
5. การสร้างจินตนาการ การสร้างจินตนาการจะช่วยให้เกิดการระบายนามณ์ เกิดความคิดสร้างสรรค์และทำให้หลุดพ้นจากสภาพความจริงที่เคร่งเครียดและน่าเบื่อหน่าย
6. การครุ่นคิดไตร่ตรอง ซึ่งจะช่วยให้มีสมาธิในการสร้างจินตนาการและแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้
7. การแปลความหมาย เมื่อเกิดการคิดทบทวน ไตร่ตรอง ก็จะทำให้เราสามารถแปลความหมายสิ่งต่างๆ ออกมาเป็นจินตภาพของตนเอง โดยผสมผสานกับข้อมูลที่มีอยู่แล้ว ซึ่งจะอยู่ในสมองของเรา

การสื่อสารภายในบุคคลจะส่งผลต่อความคิด จินตนาการ และการแปลความ ซึ่งจะช่วยให้ชีวิตมนุษย์เราดำรงและดำเนินต่อไปได้ ในขณะที่การสื่อสารระหว่างบุคคลจะช่วยให้ชีวิตสังคม (Social life) เกิดขึ้น และดำเนินร่วมกันต่อไป ไม่ว่าสังคมจะมีขนาดเล็กเท่าครอบครัวหรือมีขนาดใหญ่เท่าสังคมมวลชนก็ตาม

การที่ปูนปั้นยังคงดำรงอยู่ได้ในสังคมแสดงให้เห็นว่าปูนปั้นต้องมีบทบาทหน้าที่ในสังคมบางอย่าง ปูนปั้นสามารถรับใช้ภารกิจที่ซับซ้อนได้ท่ามกลางบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งการมองบทบาทหน้าที่ของงานวิจัยนี้นั้นจะเป็นการมองที่ระดับบทบาทหน้าที่คือ ระดับปัจเจกบุคคล ได้แก่บทบาทของงานปูนปั้นที่ส่งผลต่อบุคคลเป็นการส่วนตัวซึ่งอาจแตกต่างกันไปตามสภาพการณ์ ระดับชุมชนได้แก่บทบาทของงานปูนปั้นที่มีต่อรูปแบบความสัมพันธ์ในกลุ่มเล็กๆ และระดับสังคมได้แก่บทบาทของงานปูนปั้นที่ส่งผลต่อกลุ่มคนที่มีขนาดใหญ่ขึ้น ซึ่งมีลักษณะเป็น สังคมที่ร่วมเป็นเจ้าของสื่อนี้ ทั้งนี้ได้มีการแบ่งหน้าที่ตามเงื่อนไขด้านเวลา ได้แก่ การเปรียบเทียบการทำหน้าที่ของงานปูนปั้นในอดีตกับปัจจุบัน ซึ่งจำแนกออกเป็น 4 ประเภท คือ หน้าที่ที่สืบเนื่อง หน้าที่ที่หายไป หน้าที่ที่คลี่คลาย และหน้าที่ที่เพิ่มใหม่ โดยใช้เกณฑ์ในการวิเคราะห์ตามงานวิจัย“โนราตายาย นาฏกรรมแห่งจิตวิญญาณที่ยังไม่ตายไปจากคนได้” ของ เรือรชัย อิศรเดช และคณะ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. กลุ่มงานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน

สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือสื่อสารดั้งเดิมของชาวบ้านที่มีความสำคัญต่อชุมชน สื่อพื้นบ้านถือเป็นสนามประสบการณ์และข้อมูลที่ฝังอยู่ในสมองของศิลปินและคนดู เพราะนอกจากสื่อพื้นบ้านจะให้ความบันเทิงแล้ว ยังมีบทบาทหน้าที่ทางสังคมที่สำคัญหลายอย่าง จากการศึกษาค้นคว้าวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้าน โดยเฉพาะในเรื่องบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน พบว่ามีผู้ศึกษาเรื่องนี้ไว้หลายท่าน ดังนี้

จิตตนา หนูณะ (2533) ศึกษาเรื่อง “บทบาทและการเสื่อมสลายของโรงเจ้งตันหยง” ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา ลักษณะทั่วไป ขนบนิยมและองค์ประกอบในการแสดงของสื่อพื้นบ้าน ศึกษาบทบาทหน้าที่ทางสังคมของสื่อชนิดนี้ที่เคยเป็นมาและเปลี่ยนแปลงไปบ้างแล้ว ตลอดจนวิเคราะห์สาเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเสื่อมความนิยมของผู้ชมที่มีแนวโน้มซ้ดให้เห็นถึงการเสื่อมสลายของโรงเจ้งตันหยงในปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่าโรงเจ้งตันหยงมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญ 5 ประการคือ

1. การให้ความบันเทิง
 2. การให้ข้อมูลข่าวสาร กิจกรรมความเคลื่อนไหวในชุมชน
 3. การให้การศึกษอบรม ชี้แนะแนวทางที่พึงปฏิบัติและไม่พึงปฏิบัติ
 4. การรายงานวิพากษ์วิจารณ์สภาพการณ์และสังคม
 5. การก่อให้เกิดการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรม และสร้างบูรณาการทางสังคม
- สำหรับปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเสื่อมสลายของโรงเจ้งตันหยง คือ

1. การเข้ามาแทนที่ของสื่อสมัยใหม่ เช่น วิทยุ โทรทัศน์
2. ข้อจำกัดของสื่อพื้นบ้านโรงเจ้งตันหยงเอง ซึ่งได้แก่ กระบวนการในการสืบทอด

และโอกาสในการแสดง รายได้ การปรับปรุงตนเองซึ่งไม่สามารถเรียกความนิยมกลับคืนมาได้

สำหรับการเสื่อมความนิยมของผู้ชมนั้น พบว่าเกิดจาก

1. มีสื่อทางเลือกประเภทอื่น ทำให้โอกาสในการชมโรงเจ้งตันหยงน้อยลงทุกที จนเกิดการลบนเลือน และเสื่อมสลายในที่สุด
2. การขาดการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้ไม่สามารถเผยแพร่ออกไปเป็นวงกว้างได้
3. การขาดการสนับสนุนจากราชการ

ธีรเดช ชื่นประภาณุสรณ์ (2538) ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์บทบาทและค่านิยมในสื่อพื้นบ้าน “ละครเสภาขุนช้างขุนแผน” ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์บทบาท ค่านิยม ความเชื่อในสื่อพื้นบ้าน “ละครเสภาขุนช้างขุนแผน” ตลอดจนปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเสื่อมค่านิยม ผลการศึกษาพบว่าละครเสภาขุนช้างขุนแผนมีบทบาทหลัก คือ

1. การให้ความบันเทิงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
2. การให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ แก่ชุมชน
3. การเสนอแนะการดำเนินชีวิต
4. การสอดส่องแจ้งข้อเท็จจริงให้สังคม
5. การวิพากษ์วิจารณ์สังคม
6. การประสานสัมพันธ์ให้คนในสังคมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

และผลการศึกษาทางด้านค่านิยมและความเชื่อมีอยู่ 5 ประเภทคือ ค่านิยมความเชื่อในเรื่องครอบครัว การปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษาและศาสนา สำหรับการศึกษาด้านการเสื่อมค่านิยมพบว่าการลดจำนวนของกลุ่มผู้ชม อิทธิพลจากสื่อมวลชน และความบันเทิงสมัยใหม่ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ โรงภาพยนตร์ เอกสารสิ่งพิมพ์ และเกิดจากข้อจำกัดของสื่อพื้นบ้าน “ละครเสภาขุนช้างขุนแผน” เอง คือ การใช้ผู้แสดงทั้งชายและหญิงเป็นจำนวนมาก และปัญหาด้านรายได้ของผู้แสดง

ศรีปาน รัตติกาลชลกร (2538) ศึกษาเรื่อง “บทบาทของสื่อพื้นบ้านในวัฒนธรรมมอญ” พบว่าบทบาทที่เด่นชัดของสื่อพื้นบ้านมอญที่มีต่อตัวบุคคล ได้แก่ ได้รับความสบายใจ ส่วนบทบาทที่มีต่อชุมชนมอญ ได้แก่ การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ภายในชุมชน และบทบาทที่มีต่อสังคมชาวมอญ ได้แก่ การถ่ายทอดวัฒนธรรมของชาวมอญ

อินทิรา สุวรรณ (2538) ศึกษาเรื่อง “บทบาทหนังตะลุงทางโทรทัศน์ในการถ่ายทอดความรู้” พบว่าหนังตะลุงที่แสดงทางโทรทัศน์ถ่ายทอดสาระความรู้ 4 ประเด็น คือ

1. การประพฤติปฏิบัติของคนในสังคม ซึ่งเป็นความรู้ทางธรรม มีหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง เป็นความรู้ที่ถ่ายทอดมากที่สุด ซึ่งสามารถจำแนกได้ 2 ประเด็น คือ

1.1 ค่านิยม ความเชื่อ โดยแยกเป็นประเด็นย่อยๆ อีกคือ

- ค่านิยมเกี่ยวกับการประกอบสัมมาอาชีพ คือ นิยมอาชีพสุจริตและสังคมไม่รังเกียจ

- ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาและบาปบุญคุณโทษ เชื่อว่าทำบุญในชาตินี้จะได้รับผลดีในชาติหน้า ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ละความพยาบาท

1.2 แบบแผนพฤติกรรมทางสังคม ได้แก่

- การอบรมกิริยามารยาทของเด็กและสตรี โดยชี้แนวทางการปฏิบัติตนให้มีกิริยามารยาทเรียบร้อย ถูกกาลเทศะ หากเป็นเด็กควรพูดจาให้ไพเราะ มีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ หากเป็นสตรีให้หนักนวลสงวนตัวระมัดระวังในการคบผู้ชาย

- ความกตัญญู อบรมสั่งสอนให้มีความสำนึกกตัญญู อย่าลบหลู่ผู้มีพระคุณ หากมีโอกาสดูควรทดแทนบุญคุณ

2. การถ่ายทอดความรู้เรื่องโรคเอดส์ ให้ความรู้เกี่ยวกับสาเหตุการติดต่อ วิธีป้องกัน และผลจากการเป็นเอดส์

3. การถ่ายทอดความรู้เรื่องสภาพทั่วไปทางการเมืองในประเด็นการบริหารงานตามระบอบประชาธิปไตย วิชาทศวรรษวิวัฒน์รัฐบาล การทะเลาะวิวาทของสส. และสภาพทั่วไปทางทางการเมืองต่างประเทศ

4. การถ่ายทอดความรู้เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในประเด็นอากาศ การอนุรักษ์ป่าไม้ แหล่งน้ำและป่าชายเลน สาเหตุที่ทำให้ป่าไม้ลดลง และผลเสียที่เกิดขึ้นตามมา

เมื่อกล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของหนังตะลุงในการถ่ายทอดความรู้ทางโทรทัศน์พบว่า มีบทบาทดังนี้คือ บทบาทหน้าที่ในการอบรมสั่งสอน ให้ข้อมูลข่าวสาร และแสดงความคิดเห็น บทบาทในการให้ความรู้ของหนังตะลุงทางโทรทัศน์นี้เป็นเพียงการทำหน้าที่รองเท่านั้น ส่วนหน้าที่หลักคือการให้ความบันเทิง

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2524) ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์สารัตถะเพลงกล่อมเด็กภาคใต้” พบว่าเพลงกล่อมเด็กภาคใต้มีบทบาทที่สำคัญคือ

1. ชับกล่อมเพื่อให้เด็กหลับเร็ว
2. สร้างความบันเทิง
3. เป็นเครื่องมือสื่อสารชาวบ้านทำนองเดียวกับสื่อมวลชน เพราะให้ความรู้ทั้งทางภูมิศาสตร์ เหตุการณ์ในสังคม วรรณกรรม ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการทางด้านร่างกาย อารมณ์ และสติปัญญาตามวัย ความเข้าใจชีวิตและสังคม ตลอดจนแนะแนวทางในการดำเนินชีวิต เป็นต้น

4. ปลุกฝังคุณสมบัตินิสัยการเป็นกุลบุตรกุลธิดา ได้แก่ กิริยามารยาท การครองตน การศึกษาหาความรู้ เป็นต้น

5. ปกป้องรักษาปทัสฐานของสังคม เช่น การรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี การจรรโลงศาสนา

6. ปกป้องสิทธิหน้าที่อันพึงมีพึงได้โดยชอบธรรมจากสังคม เช่น การท้วงติงการใช้ อำนาจที่เกินขอบเขตของบุคคลบางคน หรือปัญหาเกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำทางสังคมและ เศรษฐกิจ เป็นต้น

เจียรชัย อิศรเดช และคณะ (2546) ศึกษาเรื่อง “โนราตายาย นาฏกรรมแห่ง จิตวิญญาณที่ยังไม่ตายไปจากคนได้” โดยศึกษาบทบาทหน้าที่ของสื่อโนราที่มีต่อบุคคลต่างๆ โดยได้แบ่งระดับการทำหน้าที่ออกเป็น 4 ระดับ คือ

1. บทบาทหน้าที่ของโนราต่อปัจเจกบุคคล สื่อโนราได้ทำหน้าที่เป็นประดุกเข้า หล่อหลอมบุคลิกภาพของคนได้ ทำให้ผู้ที่มาเรียนรำโนรามีบุคลิกภาพทั้งกายและใจที่สมบูรณ์ เช่น มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ชอบช่วยเหลือผู้อื่น มีความมั่นใจในตนเอง และภาคภูมิใจในตนเอง เป็นต้น

2. บทบาทหน้าที่ของโนราในระดับกลุ่ม สื่อโนราถูกประกอบสร้างขึ้นมาเพื่อใช้เป็น พื้นที่สังสรรค์ของเครือญาติ ทำให้เกิดการรวมพลที่เป็นปึกแผ่น ตลอดจนช่วยปลุกฝัง เสริมสร้าง ความสัมพันธ์ของคนรุ่นต่างๆ

3. บทบาทหน้าที่ของโนราในระดับชุมชน เช่น เป็นกลไกในการควบคุมปกป้องชุมชน ให้ความบันเทิง ให้การศึกษาอบรม สร้างอัตลักษณ์ตัวตนของชุมชน เก็บและถ่ายทอดมรดกทาง วัฒนธรรม วิพากษ์วิจารณ์สังคม เป็นต้น

4. บทบาทหน้าที่ของโนราในระดับนิเวศน์ โนรามีบทบาทในการต่อยอดเรื่องความ เคารพในธรรมชาติ โดยเป็นพื้นที่ที่ให้ผลิตซ้ำความคิดต่อธรรมชาติ อีกทั้งยังเป็นช่องทางหนึ่ง ในการเป็นสื่อเพื่อสนทนาเรื่องสิ่งแวดล้อม

บทบาทหน้าที่ดังกล่าวนี้มีทั้งที่เป็นหน้าที่ที่สืบเนื่อง หน้าที่ที่หายไป หน้าที่ที่คลี่คลาย และหน้าที่ที่เพิ่มใหม่

จากการทบทวนงานวิจัยที่ผ่านมามีข้อสังเกตว่า งานวิจัยดังกล่าวสามารถบอกได้ว่า สื่อพื้นบ้านนั้นมีบทบาทหน้าที่อะไรบ้าง ซึ่งเป็นการตั้งคำถามพื้นฐานว่าสื่อพื้นบ้านนั้นทำหน้าที่ อะไรเท่านั้น โดยไม่ได้ลงลึกไปในรายละเอียดว่าการทำหน้าที่ดังกล่าวเป็นการกระทำต่อใคร/ใน ระดับใด เช่น ระดับปัจเจกบุคคล ระดับชุมชน ระดับสังคม ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในด้านปริมาณ เพื่อดูว่าสื่อพื้นบ้านทำหน้าที่ที่มากน้อยเพียงใด แต่ไม่ค่อยมีการศึกษาในด้านคุณภาพเพื่อดูว่าบทบาท หน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน มีความสำคัญมากน้อยเพียงใด การวิเคราะห์ในเชิงปริมาณอาจให้ภาพกว้างๆ แต่ไม่สามารถลงลึกถึงการให้ความหมายในระดับปัจเจกบุคคล ระดับชุมชน ระดับสังคมได้ชัดเจน สำหรับการศึกษารื่อง “การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน : ศึกษากรณีงานปุนปั้น จังหวัดเพชรบุรี” นี้ ผู้วิจัยจะใช้เกณฑ์ที่งานวิจัยของเจียรชัย อิศรเดช เสนอไว้มาวิเคราะห์

เพื่อดูบทบาทหน้าที่ของงานปูนปั้นที่มีต่อระดับปัจเจกบุคคล ระดับชุมชน และระดับสังคม โดยจำแนกออกเป็นหน้าที่ที่สืบเนื่อง หน้าที่ที่หายไป หน้าที่ที่คลี่คลาย และหน้าที่ที่เพิ่มใหม่

2. กลุ่มงานวิจัยสื่อปูนปั้นในเชิงสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

สำหรับการศึกษาเรื่องปูนปั้นในทางสังคมวิทยา มานุษยวิทยาที่ผ่านมานั้นพบว่ามี การศึกษาไว้ดังนี้

บุญรัตน์ เจริญชัย (2541) ศึกษาเรื่อง “ช่างเมืองเพชร : วิถีชีวิตร่วมสมัยของช่าง ปูนปั้น เพชรบุรี” ซึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของช่างปูนปั้นเพชรบุรีในปี พ.ศ. 2541 ใน ด้านวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคม ภายใต้บริบททางสังคมวัฒนธรรม โดยพิจารณาในแง่ของ ความสืบเนื่องและการคลี่คลายตัวของกลุ่มช่างในอดีตช่วงต้นรัตนโกสินทร์มาถึงกลุ่มช่างปัจจุบัน ซึ่งแสดงออกให้เห็นถึงการปรับตัวของกลุ่มช่างในเงื่อนไขทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป พบว่าช่าง ปูนปั้นเป็นกลุ่มแรงงานฝีมือที่มีบทบาทในการสนับสนุนภาพลักษณ์ของความเป็น “เมืองช่าง” ของ จังหวัดเพชรบุรี โดยช่างได้มีการปรับตัวเข้ากับบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง มาโดยตลอด และมีการเรียนรู้ที่จะนำเอาความรู้ใหม่ๆ มาปรับใช้กับความรู้เดิม

จะเห็นว่าการศึกษาของบุญรัตน์ เจริญชัย นี้จะเน้นไปที่ประเด็นการสืบเนื่องและการ เปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นประเด็นที่ผู้ศึกษาทางสังคมวิทยาให้ความสนใจ แต่อย่างไรก็ดี งานวิจัยนี้ยัง ไม่มีการกล่าวถึงประเด็นด้านการสื่อสารแต่อย่างใด

ส่วนเล่มถัดมาเป็นงานวิจัยเรื่อง “งานปูนปั้นล้านนาสมัยราชวงศ์มังรายและยุค ที่เกี่ยวเนื่อง” ของ ม.ล. สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ (2541) ซึ่งวิเคราะห์ว่าการศึกษาลวดลายปูนปั้น ล้านนาแต่แรกเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการศึกษาด้านสถาปัตยกรรม โดยมุ่งศึกษาในบริบทของ ศิลปะสมัยเชียงแสน ผู้บุกเบิกการศึกษางานด้านสถาปัตยกรรมหรือรูปนูนและสถาปัตยกรรม ล้านนาในรุ่นต่อมาเห็นจะได้แก่ อ.ประยูร อุลุชาฎะ หรือ น. ณ ปากน้ำ ซึ่งท่านได้ใช้เอกสาร พงศาวดารและตำนานล้านนามาศึกษาเปรียบเทียบกับโบราณสถานที่เหลืออยู่ กล่าวถึงความ สำคัญของงานปูนปั้นล้านนา ตลอดจนอิทธิพลของศิลปะอื่น เช่น สุโขทัย ศรีวิชัย และศิลปะพม่า เช่น เจดีย์วัดป่าสัก เชียงแสน

การศึกษาลวดลายปูนปั้นตกแต่งสถาปัตยกรรมล้านนาในงานวิจัยนี้ใช้วิธีการศึกษา แบ่งแยกกันช่วงละ 50 ปี นับตั้งแต่ลายปูนปั้นสมัยศรีวิชัยถึงสมัยรุ่งเรืองของราชวงศ์มังราย ระหว่าง พ.ศ. 1700-2100 และลายปูนปั้นช่วงเวลาต่อเนื่องมาถึงพุทธศตวรรษที่ 23 ในช่วงพม่า เข้ายึดครองล้านนา

ลวดลายปูนปั้นที่หลงเหลือเก่าแก่ที่สุดได้แก่ศิลปะทวารวดีระหว่าง พ.ศ. 1700-1750 ซึ่งได้แก่งานปูนปั้นตกแต่งสุวรรณหาดีย งานปูนปั้นที่สืบเนื่องมาถึงเชียงใหม่ในระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ได้แก่งานปูนปั้นตกแต่งซุ้มจรนาคเจดีย์แปดเหลี่ยมวัดสะตือเมือง ซึ่งคงได้ลักษณะแปดเหลี่ยมมาจากรัตนเจดีย์ วัดกู่กุด แต่ลักษณะซุ้มจรนาคจะแตกต่างจากการใช้ซุ้มโค้งสามวงแบบทวารวดี โดยศิลปะลวดลายมาเป็นกรอบซุ้มคดโค้งที่มีลักษณะเลื้อนไหล

ในระหว่าง พ.ศ. 1950 – 2000 งานศิลปกรรมสมัยพญาติโลกราช ซึ่งมีทั้งอิทธิพลศิลปกรรมสุโขทัย พม่า ถือเป็นงานสถาปัตยกรรมและการตกแต่งที่ยิ่งใหญ่ที่สุด งานปูนปั้นรุ่นแรกๆ ในยุคนี้ได้แก่ ลายปูนปั้นตกแต่งเจดีย์วัดป่าแดงหลวง โดยรับรูปแบบมาจากวัดช้างล้อมศรีสุพรรณาลัย ลวดลายพันธุ์พฤกษาที่ใช้ตกแต่งเริ่มมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง และยังส่งผลมายังลวดลายปูนปั้นในศตวรรษต่อมา นับเป็นลักษณะเด่นจนมีผู้เสนอให้เรียกว่า “ลายเครือล้านนา” ซึ่งมีลักษณะถ่ายทอดแบบลวดลายสองมิติมาจากเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หยวนและเหมิง

ในราว พ.ศ. 2100 เป็นต้นมาอาณาจักรล้านนาเริ่มอ่อนแอ พม่าสามารถเข้าตีเชียงใหม่ได้ อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมและประเพณีก็ยังคงดำรงอยู่เหมือนเดิม ยังมีการก่อสร้างบูรณะวัดวาอารามต่อเนื่องมาด้วยฝีมือชั้นครู เช่น งานปูนปั้นตกแต่งมณฑป พระธาตุจอมทอง จ.เชียงใหม่ ลายปูนปั้นตกแต่งซุ้มประตูโขงวัดโหล่หิน จ.ลำปาง เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่างานวิจัยเรื่อง “งานปูนปั้นล้านนาสมัยราชวงศ์มังรายและยุคที่เกี่ยวข้อง” นี้เป็นการทำความเข้าใจแนวคิดในการออกแบบตกแต่งของงานปูนปั้น ซึ่งรวมไปถึงเรื่องของวัสดุและเทคนิคที่นิยมใช้กันในแต่ละยุคสมัยและในแต่ละท้องถิ่น

สำหรับงานวิจัยขั้นสุดท้ายคืองานวิจัยเรื่อง “การเมืองการปกครองจากภาพปูนปั้นศึกษาเฉพาะกรณีประติมากรรมปูนปั้นในจังหวัดเพชรบุรี” ของคมกริบดี เพ็ญฟู (2544) เป็นการศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของศิลปินปูนปั้นผ่านงานประติมากรรมปูนปั้นไปสู่ผู้ชมซึ่งเป็นประชาชน พร้อมทั้งเป็นกระจกสะท้อนความรู้สึกนึกคิดของประชาชนต่อผู้มีอำนาจทางการเมืองและบริบททางการเมืองการปกครองในเวลานั้น ผลการวิจัยพบว่าเหตุผล ความคิดเห็น และแรงจูงใจของศิลปินปูนปั้นในการนำเรื่องราวทางการเมืองการปกครองมาสร้างสรรค์เป็นประติมากรรมปูนปั้นนั้นเกิดจากความไม่พอใจและต่อต้านชนชั้นปกครองในการใช้อำนาจหน้าที่ในทางไม่ชอบธรรมทั้งในด้านการใช้กฎหมายและการปกครอง ไม่เห็นด้วยกับการกระทำของรัฐบาลในส่วนที่ไม่ดีจึงแสดงความคิดเห็นเหล่านั้นไว้ในผลงานศิลปะตามความถนัด เพื่อเป็นการสื่อสารกับผู้ชม และเป็นการสะท้อนเรื่องราวและบันทึกเหตุการณ์ทางการเมืองไว้เป็นประวัติศาสตร์

จะเห็นว่างานวิจัยในกลุ่มสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาข้างต้นจะเน้นที่ประเด็นการสืบเนื่อง การเปลี่ยนแปลง และการทำความเข้าใจแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อการออกแบบลวดลายปูนปั้น โดยไม่มีการกล่าวถึงประเด็นด้านการสื่อสารแต่อย่างใด ในฐานะที่งานปูนปั้นเป็นสื่อพื้นบ้านอย่างหนึ่งที่อยู่คู่ชุมชนมาช้านาน และยังคงดำรงอยู่ได้มาจนถึงปัจจุบันนี้ ผู้วิจัยจึงคิดว่างานปูนปั้นน่าจะมีบทบาทหน้าที่ด้านการสื่อสารในสังคมบางประการเช่นเดียวกับสื่อพื้นบ้านประเภทอื่นที่เคยศึกษามาก่อนหน้านี้ดังกล่าวไว้ข้างต้น